

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول اخلاقی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی

مقاله پژوهشی
اصیل
*Original
Article*

علی احمدپور^۱

چکیده

هدف: این پژوهش با هدف بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی با تحول و رشد اخلاقی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی انجام شد. **روش:** روش پژوهش از لحاظ روش آمار، توصیفی شامل محاسبه فراوانی‌ها، میانگین‌ها، انحراف استاندارد‌ها و برای آمار استنباطی از ضرایب همبستگی و تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد. جامعه آماری پژوهش حاضر شامل کلیه دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی در سال تحصیلی ۱۴۰۱ بودند. از این جامعه، نمونه‌ای به حجم ۱۶۹ دانشجو با روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای انتخاب شد و به پرسشنامه هوش معنوی، بهزیستی معنوی و تحول اخلاقی پاسخ دادند. داده‌ها نیز توسط آزمونهای ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون چندگانه به شیوه ورود همزمان تحلیل شدند. **یافته‌ها:** نتایج ضریب همبستگی نشان داد که ارتباط مثبت و معناداری بین مؤلفه‌های هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول اخلاقی وجود دارد. به عبارت دیگر؛ با افزایش هوش معنوی و بهزیستی معنوی، تحول اخلاقی نیز افزایش پیدا می‌کند. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه نشان داد که حدود ۵۰ درصد از واریانس تحول اخلاقی توسط مؤلفه‌های هوش معنوی و بهزیستی معنوی تبیین می‌شود. **نتیجه‌گیری:** مطالعه حاضر نشان داد تحول اخلاقی در دانشجویان منوط به افزایش هوش معنوی و بهزیستی معنوی آنان است. بر این اساس، پیشنهاد شد که برنامه و طرحی جامع از سوی خانواده‌ها، متولیان فرهنگی و آموزش عالی به منظور تقویت هوش معنوی و بهزیستی معنوی دانشجویان برای تحول اخلاقی آنان تدوین و اجرا شود.

واژگان کلیدی: هوش معنوی، بهزیستی معنوی، تحول اخلاقی، دانشجویان.

◇ تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۳؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۹/۲۶

۱. دانشیار گروه معارف اسلامی دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. ali.ahmadpour@uma.ac.ir

الف) مقدمه

نهادهایی مانند آموزش عالی و آموزش و پرورش، از نهادهای تأثیرگذار و جهت‌دهنده در جامعه‌اند. با توجه به تعداد زیاد مخاطبان و استعدادهایی که در اختیار دارند و رسالتی که بر عهده آنهاست، برنامه «تحول و تربیت اخلاقی» را باید جزء مهم‌ترین مسائل آموزشی و تربیتی خود قرار دهند. در واقع؛ متولیان امر تعلیم و تربیت، وظیفه و مسئولیت دارند که فطرت انسانها را بیدار و غبار غفلت را از آنها پاک کنند تا گرایششان به دین و اخلاق آشکار شود. می‌توان در باب اهمیت نقش آموزش عالی و آموزش و پرورش در امر تعلیم و تربیت و تحول اخلاقی جوامع این‌گونه گفت که فراهم آمدن زمینه رشد و استكمال معنوی و باطنی آدمیان، بیش از هر چیز، مدیون نهاد تعلیم و تربیت است؛ چون در سایه تعلیم عقاید هستی‌شناختی و ارزش‌شناخت صحیح و طبق ارزشهای پسندیده اخلاقی و حقوقی، می‌توان خداپرستی و استكمال معنوی انسانها را گسترش داد و عمق بخشید. (کاظمی، ۱۳۹۳: ۵۶)

لذا معنویت و اخلاق از نیازهای فطری انسان بوده و برخی از صاحب‌نظران آن را متضمن بالاترین سطوح زمینه‌های رشد شناختی اخلاقی و تلاش آدمی برای معنا بخشیدن به زندگی و پاسخ به چراهای زندگی می‌دانند. همین امر باعث شده است که سازمان بهداشت جهانی^۱ در تعریف ابعاد وجودی انسان، علاوه بر ابعاد جسمانی، روانی، اجتماعی به بُعد معنوی نیز اشاره کند و بُعد چهارم؛ یعنی بُعد معنوی و اخلاقی را نیز در رشد و تکامل انسان مطرح سازد. (محبی و همکاران، ۱۳۹۱)

تحول اخلاقی به عنوان یکی از متغیرهای پژوهش حاضر، از اهداف مهم ادیان آسمانی و بعثت پیامبران است و به این معنی است که انسان وقتی در جامعه‌ای زندگی می‌کند و با دیگران معاشرت و مراوده دارد، حقوق آنان را رعایت و طبق قانون الهی و اجتماعی عمل کند و از رفتار بر اساس تمایلات نفسانی و خودخواهانه پرهیز کند تا فرد و جامعه، زندگی آرام، انسانی و اخلاقی را تجربه و حس کنند. از سویی دیگر، پژوهشها حاکی از این است که اشخاصی که از هوش معنوی و اخلاقی بالا برخوردارند، استعداد تعالی داشته و نسبت به هوشیاری بالا تمایل دارند. آنان این ظرفیت را دارند که بخشی از فعالیتهای روزانه خود را به اعمال روحانی و معنوی اختصاص بدهند و فضایی مانند بخشش، سپاسگذاری، فروتنی، دلبستگی و خرد را از خود نشان دهند (غباری بناب، ۱۳۸۶: ۱۳۳). بنابر این، رشد و تحول اخلاق فردی و اجتماعی، لازمه زندگی در یک جامعه سالم است. عوامل زیادی در تحول اخلاقی

1. WHO

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ♦ ۲۰۳

افراد، به ویژه دانشجویان تأثیر گذارند که یکی از مهم ترین آن عوامل که توجه روان شناسان را به خود جلب کرده، هوش معنوی است.

امروزه روان شناسان در تحلیل توانایی اشخاص در بُعد عقلی و استدلالی و بُعد عاطفی و هیجانی، از عباراتی مثل هوش بهر^۱ و هوش هیجانی^۲ استفاده می کنند که در چند سال اخیر مفاهیم دیگری مثل هوش معنوی^۳ و هوش اخلاقی^۴ نظر محققان و روان شناسان را به خود جلب کرده و پژوهشهایی در این حوزه شکل گرفته است. اولین بار اصطلاح هوش معنوی در سال ۱۹۹۶ توسط استیونز^۵ مطرح شد و بعد در سال ۱۹۹۹، ایمونز^۶ سپس «زوهر و مارشال»^۷ آن را تبیین و مطرح کردند و قائل بودند که هوش معنوی با یکپارچه و متحد کردن هوش هیجانی و هوش عقلانی، به ایجاد تعامل میان فرایندهای تعقل و تفکر منطقی و هوش هیجانی کمک می کند و سبب رشد، بالندگی و تحول فردی می شود. هوش معنوی این قابلیت را دارد که احساس ارتباط و پیوند با قدرت مقدس و برتر را فراهم یا تسهیل کند (زوهر و مارشال، ۲۰۰۰). کینگ^۸ در تعریف هوش معنوی می گوید: قابلیت های سازش روانی که متکی بر ابعاد غیر مادی و متعالی واقعیت است. (کینگ، ۲۰۰۸)

مؤلفه و مفهوم دیگری که در تحول و رشد اخلاقی قشر دانشجو می تواند نقش مثبت ایفا کند، بهزیستی معنوی^۹ است. بهزیستی معنوی حس مثبتی از ارتباط با دیگران، داشتن هدف و معنی در زندگی و ارتباط و اعتقاد با قدرت برتر و متعالی می باشد. به معنای دیگر؛ بهزیستی معنوی، احساس رضایت شخص است که از خود درونی او نشئت می گیرد و رابطه مستقیمی با کیفیت زندگی اشخاص دارد. بنابر این، بهزیستی معنوی سازه چند ساحتی است که شامل بُعد عمودی و افقی است؛ ارتباط با خدا، بُعد عمودی و احساس رضایت و هدفمندی در زندگی بدون در نظر گرفتن مذهب خاص، بُعد افقی آن محسوب می شود. (مورگ و بروسک، ۱۹۷۸)

1. Intelligence Quotient (IQ)
2. Emotional Intelligence (EI)
3. Spiritual Intelligence (SI)
4. Moral Intelligence (MI)
5. Stevens
6. Emmons
7. Zohar & Marshal
8. King
9. Religious well-being

بنابر این، دانشجویان و دانش‌آموزان از افراد تأثیرگذار در هر جامعه‌ای محسوب می‌شوند؛ قشری که تعلیم و تربیت صحیح آنان و به تبع آن تحول، سلامت اخلاقی و بهزیستی معنوی آنان، در رسیدن فرد و جامعه به پیشرفت و موفقیت‌های بزرگ، نقش مهمی دارد. به همین خاطر، یکی از نشانه‌های موفقیت نظام آموزشی در هر جامعه‌ای، ارتقای هوش معنوی و بهزیستی معنوی افراد آن جامعه، به ویژه دانشجویان است که باعث تحول و رشد اخلاقی جامعه می‌شود.

۱. مبانی نظری

یک) هوش معنوی

هوش معنوی نوعی از هوش است که با استفاده از آن، افراد قادر می‌شوند تا فعالیتها و زندگی خود را در مسیری عمیق‌تر، غنی‌تر و معنادارتر هدایت کنند. به کارگیری الگوهای معنوی و دینی در زندگی روزمره بشر می‌تواند موجب افزایش سازگاری و بهزیستی انسان شود (ناستی‌زایی و بامری، ۱۳۹۵). هوش معنوی، بالاترین سطوح رشد را در حیطه‌های مختلف شناختی، اخلاقی، هیجانی و بین فردی شامل می‌شود و فرد را در جهت هماهنگی با پدیده‌های اطرافش و دستیابی به یکپارچگی درونی و بیرونی یاری می‌کند (یانگ و مانو، ۲۰۰۷). همچنین هوش معنوی بر تمام مؤلفه‌های بهزیستی روان‌شناختی و سلامت روان تأثیر مثبت و معنادار دارد (نقیبی و همکاران، ۱۳۹۸). بنابر این، معنویت ارتباط مثبت و معناداری با سلامت جسمی و روحی روانی انسان دارد.

هوش معنوی دارای چهار زیرمقیاس است:

- «تفکر وجودی انتقادی»: عبارت است از استعداد تفکر انتقادی در رابطه با واقعیت، گوهر وجود، گیتی، زمان، مکان و موضوعهای وجودی و متافیزیک و توانایی تفکر درباره موضوعهای غیر وجودی مرتبط با وجود شخص؛
- «تولید معنای شخصی»: توانایی استنتاج مفهوم و معنای شخصی از همه تجارب جسمی و ذهنی، از جمله توانایی ایجاد هدف زندگی؛
- «آگاهی متعالی»: استعداد تشخیص ابعاد و چارچوبهای متعالی خود، دیگران و دنیای مادی در خلال حالت‌های طبیعی هشیاری، همراه با استعداد تشخیص ارتباط آنها با خود فرد و با دنیای مادی؛

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ♦ ۲۰۵

- «بسط حالت هشیاری»: توانایی دخول و خروج از حالات بالای هشیاری، مانند مدیتیشن، دعا و... (کینگ، ۲۰۰۹: ۷۰)

دو) بهزیستی معنوی

بهزیستی معنوی از دو مؤلفه مهم تشکیل شده است: بهزیستی وجودی^۱ و بهزیستی مذهبی^۲. بهزیستی مذهبی منجر به رضایت فرد از ارتباط با قدرت متعالی و برتر اشاره دارد؛ در صورتی که بهزیستی وجودی به تلاش فرد برای وصول به درک معنا و هدف در زندگی اشاره می‌کند (بای و لازینی، ۲۰۱۵: ۹۸). بنابر این، بهزیستی معنوی حالتی از سلامتی است که منعکس کننده احساسات، رفتارها و شناخته‌های مثبت از ارتباطات خود، دیگران، طبیعت و موجودی برتر است و باعث می‌شود فرد، هویت یکپارچه، رضایت، شادی، عشق، احترام، نگرشهای مثبت، آرامش درونی و هدف و جهت در زندگی باشد. (گومز و فیشر، ۲۰۰۳)

سه) تحول اخلاقی

تحول اخلاقی عبارت است از درک و فهم افراد از مفهوم عدالت در سطوح گوناگون، که بالاترین درجه و سطح آن، دست یافتن به حقوق مساوی و جهانی برای تمام مردم و متحقق شدن ارزشهای عالی انسانی در زندگی فردی و اجتماعی اشخاص است. (کلبرگ، ۱۹۶۹: ۳۸۰-۳۴۷)

تحول اخلاقی؛ یعنی انسان هر رذیلت اخلاقی و روحیه بد و ناپسندی را که موجب آزار دیگران یا عقب ماندگی خود انسان است، کنار بگذارد و خویشتن را به فضایل و زیبایی‌های اخلاقی آراسته کند. به دیگر معنی؛ در جامعه‌ای که حقد و بددلی و کینه نباشد و افراد صاحب اندیشه، فکر خود را در راه توطئه برای دیگران و تقلب با دیگران و خدعه در کار دیگران به کار نبرند و همچنین در راه ضرر زدن به مردم و کمک کردن به دشمنان مردم به کار نبرند؛ بلکه همه افراد در یک جامعه، نسبت به یکدیگر خیرخواه باشند، به هم کینه نوزند، به هم حقد و حسد نداشته باشند، به بهای نابودی دیگران، زندگی خود را سروسامان ندهند و دست یافتن به همه چیز را نخواهند. این تحول اخلاقی است. (خامنه‌ای، ۱۳۷۶)

۲. پیشینه پژوهش

مقاله و پژوهشی که به طور مستقل به موضوع مقاله حاضر پرداخته باشد، یافت نشد اما به برخی پژوهشهای نزدیک و مرتبط با موضوع اشاره می‌شود.

1. Existential well-being
2. Religious well-being

حسین دخت و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای به رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی پرداخته‌اند. نتایج حاکی از این است که بین هوش معنوی و بهزیستی معنوی، با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی، رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. جهان و آقایی (۱۳۹۷) در «بررسی نقش و رابطه هوش با تحول اخلاقی پسران دوره دبیرستان (متوسطه دوم)» به این نتیجه رسیده‌اند که بین رشد هوشی افراد و تحول اخلاقی، رابطه‌ای مثبت وجود دارد.

افشانی و ابویی (۱۴۰۱) در پژوهش «پیش‌بینی سبک زندگی بر اساس هوش معنوی و هوش اخلاقی در دانش‌آموزان» به این نتیجه رسیدند که متغیرهای هوش معنوی و هوش اخلاقی، تأثیر مثبت و معناداری بر سبک زندگی دارند. تأثیر هوش معنوی بر سبک زندگی، قوی‌تر از هوش اخلاقی بوده است.

اعتصامی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) در تحقیقی به رابطه جهت‌گیری مذهبی با سلامت روان و تحول اخلاقی پرداختند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که سلامت روان، رابطه مثبت و معناداری با جهت‌گیری دینی و تحول اخلاقی دارد. همچنین جهت‌گیری مذهبی، جنسیت و پایه تحصیلی می‌توانند سلامت روان را پیش‌بینی کنند. این یافته‌ها نشان می‌دهد که با تقویت جهت‌گیری دینی و تشویق به تحصیل، می‌توان سلامت روان بیشتری برای افراد جامعه فراهم کرد.

مهرآرا و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله‌ای به بررسی تأثیر هوش معنوی بر اخلاق حرفه‌ای کادر پزشکی بیمارستان پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان داده که متغیرهای هوش معنوی بر اخلاق حرفه‌ای مثل امانتداری، مسئولیت‌پذیری و احترام به حقوق انسانها، تأثیر معناداری دارد. اما وجه تمایز و نوآوری این پژوهش نسبت به تحقیقات پیش‌گفته، این است که به رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول اخلاقی پرداخته شده که تا کنون به آن پرداخته نشده است و اینکه در این مقاله، رابطه این سه موضوع به صورت جامع و با روش آماری-تحلیلی بررسی و تبیین شده است.

۳. هدف پژوهش

با توجه به سوابق پژوهش و با عنایت به اینکه اهمیت بهزیستی معنوی و هوش معنوی در ارتباط با تحول اخلاقی و تقویت این عوامل در کنار امور آموزشی و علمی دانشجویان می‌تواند در رفتار، گفتار، منش و مسئولیتهای اخلاقی فردی و اجتماعی به آنان کمک کند؛

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ♦ ۲۰۷

بر همین مبنا، پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول و رشد اخلاقی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی انجام شد.

۴. سؤالات پژوهش

- چه رابطه‌ای بین هوش معنوی، با تحول اخلاقی دانشجویان وجود دارد؟
- چه رابطه‌ای بین بهزیستی معنوی، با تحول و رشد اخلاقی دانشجویان وجود دارد؟

ب) روش‌شناسی پژوهش

برای تحلیل داده‌ها از نسخه ۲۲ نرم‌افزار اس.پی.اس.اس استفاده شد و برای بررسی خصوصیات جمعیت‌شناختی نمونه‌های مورد مطالعه و همچنین توزیع نمره‌های آزمودنی‌ها، از روش آمار توصیفی شامل محاسبه فراوانی‌ها، میانگین‌ها، انحراف استاندارد‌ها و برای آمار استنباطی، از ضرایب همبستگی و تحلیل رگرسیون چندگانه استفاده شد. جامعه آماری پژوهش شامل همه دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی در سال تحصیلی ۱۴۰۱ بودند. حجم نمونه نیز با احتمال افت نمونه‌ها، ۱۶۹ نفر در نظر گرفته شد که پس از حذف داده‌های مخدوش، ۱۶۹ دانشجو وارد تحلیل آماری شد. روش نمونه‌گیری استفاده شده نیز تصادفی خوشه‌ای بود. روش جمع‌آوری اطلاعات به این شکل بود که ابتدا از بین هشت دانشکده منتخب، کلاسهای گزینش و تحلیل و بررسی شدند. گردآوری داده‌ها به روش میدانی و با ترکیب سه پرسشنامه از نوع بسته صورت گرفت. سپس از دانشجویان خواسته شد به پرسشنامه‌های تحول اخلاقی، هوش معنوی و بهزیستی معنوی پاسخ دهند. در این تحقیق، همه آزمودنی‌ها برای مشارکت در پژوهش، آزادی کامل داشتند و پیش از تکمیل پرسشنامه‌ها برای رعایت جنبه‌های اخلاقی اهداف پژوهش، به آنان اطمینان و توضیح داده شد که داده‌های جمع‌آوری شده به صورت جمعی و گروهی تحلیل خواهد شد. همچنین معیار ورود به تحلیل، شامل اشتغال به تحصیل در دانشگاه در زمان تحقیق و تمایل دانشجویان برای شرکت در پژوهش بود.

۱. ابزار گردآوری داده‌ها

به منظور گردآوری داده‌ها از سه ابزار به شرح ذیل استفاده شد.

یک) پرسشنامه هوش معنوی

این پرسشنامه در سال ۲۰۰۸ توسط کینگ ساخته شده و از ۲۴ گویه برخوردار است و با چهار زیرمقیاس ذیل، میزان هوش معنوی افراد را سنجش و ارزیابی می‌کند: «تفکر وجودی

انتقادی»، «تولید معنای شخصی»، «آگاهی متعالی» و «بسط حالت هشیاری». هر چقدر شخص نمره بالاتر و بهتری بگیرد، از هوش معنوی بیشتری بهره‌مند است. زیرمقیاس تفکر وجودی انتقادی^۱ دارای هفت سؤال (۱، ۳، ۵، ۹، ۱۳، ۱۷، ۲۱) و نمره کل آن بین صفر تا ۲۸ است؛ زیرمقیاس تولید معنای شخصی^۲ دارای پنج سؤال (۷، ۱۱، ۱۵، ۱۹، ۲۳) و نمره کل آن بین صفر تا ۲۰ است؛ زیرمقیاس آگاهی متعالی^۳ دارای هفت گویه (۲، ۶، ۱۰، ۱۴، ۱۸، ۲۰، ۲۲) و نمره کل آن بین صفر تا ۲۸ است که سؤال ۶ در این زیرمقیاس، به شکل معکوس نمره‌دهی می‌شود و زیرمقیاس آگاهی متعالی بسط حالت هشیاری^۴ که دارای پنج گویه (۴، ۸، ۱۲، ۱۶، ۲۴) و نمره کل آن بین صفر تا ۲۰ است. برای دستیابی به نمره کل آزمون، امتیاز هر سؤال را باید با یکدیگر جمع کرد. کینگ، ضریب آلفای کرونباخ کل این آزمون را ۰/۹۲ و ضریب آلفای زیرمقیاس‌های آن را به ترتیب: تفکر انتقادی وجودی = ۰/۷۸، تولید معنای شخصی = ۰/۷۸، آگاهی متعالی = ۰/۸۷ و بسط هوشیاری = ۰/۹۱ گزارش کرده است. (کینگ، ۲۰۰۸: ۱۷)

دو) پرسشنامه تحول اخلاقی «ما»

این پرسشنامه در سال ۱۹۸۱ توسط شخصی به نام «ما» با هدف اندازه‌گیری و سنجش جهت‌گیری‌های قضاوت اخلاقی و نوع‌دوستی طراحی و ساخته شده است. این پرسشنامه از دو بخش تشکیل شده است که بخش اول آن، سطح نوع‌دوستی و بخش دوم نیز میزان تحول اخلاقی افراد را ارزیابی و سنجش می‌کند. پایایی بخش اول در بررسی‌های مختلف از ۰/۷۴ تا ۰/۸۱ متفاوت و متغیر بوده است (خانجانی و قلی‌زاده، ۱۳۸۸). میرسلطانی (۱۳۸۳) پایایی این پرسشنامه را بر اساس آلفای کرونباخ، ۰/۷۷ ذکر کرده است. (غریبی، ۱۳۹۰)

آزمون تحول اخلاقی «ما» از پنج معما تشکیل شده که در این تحقیق از سه معمای آن به ترتیب ذیل استفاده شده است:

- معمای سارق جوان با یک موقعیت؛
- معمای آزادی بیان با یک موقعیت؛
- معمای سرقت بانک با یک موقعیت.

-
1. Critical Existential Thinking
 2. Personal Meaning Production
 3. Transcendental Awareness
 4. Conscious State Expansion

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ۲۰۹

این معماها هر کدام موقعیت خاصی دارند و هر یک به دو بخش تقسیم می‌شوند و هر قسمت، سؤالهای خاص خود را دارند. سؤالهای بخش اول با مقیاس «کاملاً بله» تا «کاملاً نه» درجه‌بندی شده‌اند؛ اما سؤالهای بخش دوم، سطح استدلال اخلاقی شخص را ارزیابی می‌کنند که در مقیاس پنج‌درجه‌ای از «خیلی زیاد» تا «خیلی کم» قرار دارند. شیوه نمره‌گذاری یا روش نمره‌دهی به پرسشنامه تحول اخلاقی، به این شکل بوده است که هر پاسخ آزمودنی با توجه به انتخاب خود، نمره یک تا پنج یا با توجه به معمای اخلاقی، نمره معکوس پنج تا یک را دریافت کرده است. (ما، ۱۹۹۳؛ نقل از: غریبی، ۱۳۹۰)

سه) پرسشنامه بهزیستی معنوی

پرسشنامه بهزیستی معنوی در سال ۱۹۸۲، توسط پولوتزین و الیسون^۱ طراحی و ساخته شده و از ۲۰ سؤال و دو زیرمقیاس و زیرمجموعه «بهزیستی مذهبی» و «بهزیستی وجودی» تشکیل شده است. ۱۰ سؤال با شماره فرد، زیرمجموعه بهزیستی مذهبی (میزان رضایت شخص از برقراری ارتباط معنوی با خداوند) و ۱۰ سؤال هم با شماره زوج، زیرمجموعه بهزیستی وجودی (احساس رضایت از زندگی و هدف داشتن) را ارزیابی و سنجش می‌کنند. پاسخ به این پرسشها به شکل لیکرت شش گزینه‌ای از «کاملاً موافقم» تا «کاملاً مخالفم» دسته‌بندی و طراحی شده است.

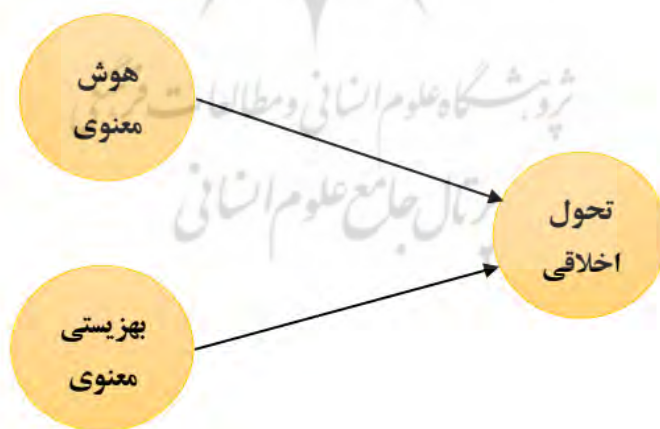
به سؤالهای ۳-۴، ۷-۸، ۱۱-۱۰، ۱۴-۱۵، ۱۷، ۱۹-۲۰ و پاسخهای «کاملاً موافقم»، «موافقم»، «نسبتاً موافقم»، «نسبتاً مخالفم»، «مخالفم» و «کاملاً مخالفم» به ترتیب نمره‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲ و ۱ تعلق گرفته و به سؤالهای ۱-۲، ۵-۶، ۹، ۱۲-۱۳، ۱۶، ۱۸ و پاسخهای «کاملاً موافقم»، «موافقم»، «نسبتاً موافقم»، «نسبتاً مخالفم»، «مخالفم» و «کاملاً مخالفم» به ترتیب نمره‌های ۶، ۵، ۴، ۳، ۲ و ۱ اختصاص یافته است. نمره‌ها در این پرسشنامه به شکل معکوس و از ۱ تا ۶ انجام می‌گیرد تا نمره کل بهزیستی معنوی مشخص شود.

الیسون و پولوتزین (۱۹۸۲) ضریبهای آلفای کرونباخ بهزیستی مذهبی و وجودی و کل مقیاس را به ترتیب برابر با ۰/۹۱، ۰/۹۱ و ۰/۹۳ اطلاع‌رسانی و گزارش کردند. پایایی و خصوصیات روان‌سنجی این مقیاس توسط دهشیری و همکاران (۱۳۸۷) روی دانشجویان از طریق آلفای کرونباخ برای کل مقیاس و خرده‌مقیاس بهزیستی مذهبی و خرده‌مقیاس بهزیستی وجودی به ترتیب: ۰/۹۰، ۰/۸۲، ۰/۸۷ و با روش بازآزمایی به ترتیب: ۰/۸۵، ۰/۷۸ و ۰/۸۱ گزارش شده است.

1. Polotzin & Ellison

ج) یافته‌ها و نتایج

در این پژوهش، بیشترین طبقه سنی مربوط به شرکت کنندگان ۲۰ ساله با تعداد ۴۶ نفر بود که ۲۷ درصد را در بر می‌گرفت. همچنین بیشترین فراوانی با ۱۳۳ نفر (۷۹ درصد) مربوط به جنس مؤنث و ۳۶ نفر (۲۱ درصد) برای جنس مذکر را شامل می‌شد. از سوی دیگر، ۶۹ نفر (۴۰ درصد) مشغول به تحصیل در رشته علوم انسانی، ۵۷ نفر (۳۴ درصد) در علوم ریاضی و فنی، ۳۸ نفر (۲۳ درصد) در علوم تجربی، سه نفر (۲ درصد) در زبانهای خارجی و دو نفر (۱ درصد) در رشته هنر در حال تحصیل بودند. از لحاظ شغل مادر، بیشترین فراوانی با ۱۳۴ نفر (۷۹ درصد) مربوط به شغل خانه‌داری بود و کمترین فراوانی با یک نفر (۰/۶ درصد) مربوط به شغل پرستاری بود. از نظر شغل پدر، بیشترین فراوانی با ۹۲ نفر (۵۴ درصد) مربوط به شغل آزاد بود و کمترین فراوانی با یک نفر (۰/۶ درصد) مربوط به استادی دانشگاه بود. علاوه بر این، در خصوص تحصیلات پدر، بیشترین فراوانی با ۸۱ نفر (۴۷ درصد) نفر مربوط به تحصیلات زیر دیپلم بود و کمترین فراوانی با سه نفر (۲ درصد) مربوط به تحصیلات دکترا بود. در مورد تحصیلات مادر، بیشترین فراوانی با ۹۷ نفر (۵۷ درصد) مربوط به تحصیلات زیر دیپلم بود و کمترین فراوانی با پنج نفر (۳ درصد) مربوط به تحصیلات فوق لیسانس بود. افزون بر این، از نقطه نظر محل زندگی، ۱۴۵ نفر (۸۵ درصد) در شهر و ۲۴ نفر (۱۵ درصد) در روستا زندگی می‌کردند و در نهایت، از نظر نوع سکونت، ۸۶ نفر (۵۱ درصد) سکونت غیر خوابگاهی و ۸۳ نفر (۴۹ درصد) سکونت خوابگاهی داشتند.

شکل ۱: مدل مفهومی متغیرهای پژوهش

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول ... ۲۱۱

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار متغیرهای مورد پژوهش

متغیرها	مؤلفه‌ها	میانگین	انحراف استاندارد
هوش معنوی	تفکر وجودی انتقادی	۱۹/۵۹	۴/۹۴
	تولید معنای شخصی	۱۴/۳۹	۳/۵۵
	آگاهی متعالی	۱۷/۱۱	۴/۲۷
	بسط حالت هشیاری	۹/۸۷	۴/۱۳
	کل	۶۰/۹۷	۱۴/۰۵
بهزیستی معنوی	بهزیستی مذهبی	۳۸/۹۷	۸/۸۵
	بهزیستی وجودی	۴۹/۹۵	۱۱/۳۹
تحول اخلاقی		۹۴/۴۷	۱۰/۱۰

همان‌طور در جدول ۱ مشاهده می‌شود، میانگین (و انحراف معیار) نمر کل هوش معنوی در دانشجویان برابر با ۶۰/۹۷ (و ۱۴/۰۵)، بهزیستی مذهبی برابر با ۳۸/۹۷ (و ۸/۸۵)، بهزیستی وجودی برابر با ۴۹/۹۵ (و ۱۱/۳۹) و تحول اخلاقی ۹۴/۴۷ (و ۱۰/۱۰) است. علاوه بر این، میانگین (و انحراف معیار) برای مؤلفه‌های هوش معنوی؛ تفکر وجودی انتقادی برابر با ۱۹/۵۹ (و ۴/۹۴)، تولید معنای شخصی برابر با ۱۴/۳۹ (و ۳/۵۵)، آگاهی متعالی برابر با ۱۷/۱۱ (و ۴/۲۷) و بسط حالت هشیاری برابر با ۹/۸۷ (و ۴/۱۳) است.

جدول ۲: ضریب همبستگی بین متغیرهای مورد پژوهش

ردیف	متغیرهای پژوهش	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸
۱	هوش معنوی								
۲	تفکر وجودی انتقادی	۰/۴۴**							
۳	تولید معنای شخصی	۰/۲۵**	۰/۳۳**						
۴	آگاهی متعالی	۰/۳۴*	۰/۲۹*	۰/۴۱**					
۵	بسط حالت هشیاری	۰/۳۵**	۰/۳۷**	۰/۳۶**	۰/۳۸*				
۶	بهزیستی مذهبی	۰/۳۵**	۰/۲۴**	۰/۴۷**	۰/۲۲**	۰/۲۷**			
۷	بهزیستی وجودی	۰/۴۱**	۰/۳۱**	۰/۴۳**	۰/۳۶**	۰/۲۹**	۰/۴۹**		
۸	تحول اخلاقی	۰/۳۴**	۰/۲۴**	۰/۳۱**	۰/۳۵**	۰/۲۳**	۰/۴۵**	۰/۴۸**	

همان‌طور که در جدول ۲ مشاهده می‌شود، ضریب همبستگی هوش معنوی و مؤلفه‌های آن، بهزیستی معنوی و مؤلفه‌های آن و تحول اخلاقی ارائه شده است. از بین مؤلفه‌های هوش معنوی؛ تفکر وجودی انتقادی با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/24$ ، تولید معنای شخصی با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/31$ ، آگاهی متعالی با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/35$ و

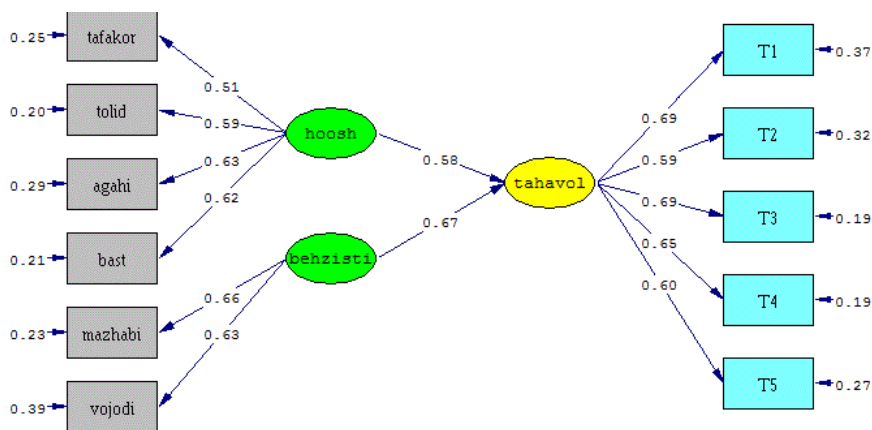
بسط حالت هشیاری با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/23$ ، با تحول اخلاقی رابطه مثبت و معناداری دارند ($P<0/05$). همچنین، بهزیستی مذهبی با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/45$ و بهزیستی وجودی با ضریب همبستگی پیرسون $r=0/48$ ، با تحول اخلاقی رابطه مثبت و معناداری دارند ($P<0/05$). علاوه بر این، مؤلفه‌های تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، آگاهی متعالی و بسط حالت هشیاری به ترتیب با ضرایب $0/24$ ، $0/47$ ، $0/22$ و $0/27$ با بهزیستی مذهبی ($P < 0/05$) و به ترتیب با ضرایب $0/31$ ، $0/43$ ، $0/36$ ، $0/29$ و $0/49$ با بهزیستی وجودی، رابطه مثبت و معناداری دارند. ($P < 0/05$)

جدول ۳: نتایج تحلیل رگرسیون چندگانه برای پیش‌بینی تحول اخلاقی بر اساس مؤلفه‌های هوش معنوی و بهزیستی معنوی

P	t	ضرایب استاندارد	ضرایب غیر استاندارد		R تعدیل شده	R ²	R	متغیرهای پیش‌بین
		Beta	SE	B				
0/001	3/73	-	3/55	13/292	0/503	0/526	0/632	Constant
0/001	13/40	0/39	0/10	1/39				تفکر وجودی انتقادی
0/004	2/88	0/21	0/16	0/46				تولید معنای شخصی
0/005	2/85	0/21	0/184	0/52				آگاهی متعالی
0/01	2/60	0/19	0/21	0/56				بسط حالت هشیاری
0/001	5/68	0/43	0/23	1/33			بهزیستی مذهبی	
0/001	4/76	0/34	0/10	0/48			بهزیستی وجودی	

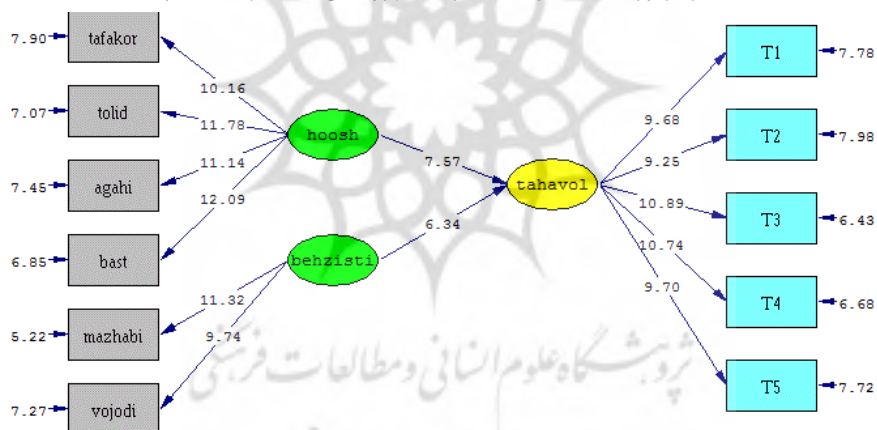
برای تعیین نقش هر یک از مؤلفه‌های هوش معنوی و بهزیستی معنوی، به عنوان متغیرهای پیش‌بین و تحول اخلاقی به عنوان متغیر ملاک، از تحلیل رگرسیون چندگانه به روش همزمان استفاده شد. همان‌طور که در جدول ۳ مشاهده می‌شود، ۵۰ درصد از واریانس تحول اخلاقی توسط مؤلفه‌های هوش معنوی و بهزیستی معنوی تبیین می‌شود. با توجه به مقادیر بتا، از میان مؤلفه‌های هوش معنوی، تفکر وجودی انتقادی با بتای $0/39$ ، تولید معنای شخصی با بتای $0/21$ ، آگاهی متعالی با بتای $0/21$ و بسط حالت هشیاری با بتای $0/19$ ، به ترتیب به عنوان قوی‌ترین مؤلفه‌ها برای پیش‌بینی تحول اخلاقی بودند. همچنین از بین مؤلفه‌های بهزیستی معنوی؛ بهزیستی مذهبی با بتای $0/43$ و بهزیستی وجودی با بتای $0/34$ ، به ترتیب به عنوان قوی‌ترین مؤلفه‌ها برای پیش‌بینی تحول اخلاقی بودند.

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ♦ ۲۱۳

Chi-Square=93.31, df=41, P-value=0.00001, RMSEA=0.087

شکل ۲: مسیر برآورده شده برای متغیرهای پژوهش (مقادیر استاندارد شده)

Chi-Square=93.31, df=41, P-value=0.00001, RMSEA=0.087

شکل ۳: مسیر برآورده شده برای متغیرهای پژوهش (مقادیر تی)

همان‌طور که مشاهده می‌شود، با توجه به شکل ۱ و ۲، اثر مستقیم هوش معنوی بر تحول اخلاقی با ضریب ۰/۵۸ و تی ۷/۵۷ در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است. همچنین، اثر مستقیم بهزیستی معنوی بر رفتار تحول اخلاقی با ضریب ۰/۶۷ و تی ۶/۳۴ در سطح ۰/۰۰۱ معنادار است.

هـ) بحث و نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول و رشد اخلاقی دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی انجام شد. نتایج ضریب همبستگی نشان می‌دهد که هوش معنوی و مؤلفه‌های آن، بهزیستی معنوی و مؤلفه‌های آن با تحول اخلاقی، ارتباط مثبت و معناداری دارد ($p < 0/05$). نتایج تحلیل رگرسیون نیز نشان داد که از میان مؤلفه‌های هوش معنوی، تفکر وجودی انتقادی، تولید معنای شخصی، آگاهی متعالی و بسط حالت هشجاری به ترتیب به عنوان قوی‌ترین مؤلفه‌ها برای پیش‌بینی تحول اخلاقی بودند. همچنین از بین مؤلفه‌های بهزیستی معنوی؛ بهزیستی مذهبی و بهزیستی وجودی، به ترتیب به عنوان قوی‌ترین مؤلفه‌ها برای پیش‌بینی تحول اخلاقی بودند. نتایج این فرضیه‌ها با پژوهش‌های حسین دخت و همکاران (۱۳۹۲)، جهان و آقایی (۱۳۹۷)، افشانی و ابویی (۱۴۰۱) و اعتصامی‌نیا و همکاران (۱۳۹۴) همسو است.

در تبیین این فرضیه‌ها می‌توان گفت دانشجویان پایبند به ارزشهای معنوی و اعتقادی، از اصول معنوی و اخلاقی نیز پیروی می‌کنند و از هوش معنوی بالایی برخوردارند. همین امر باعث شده است که ارتباط مثبت و معناداری بین هوش معنوی و بهزیستی معنوی برقرار باشد و هوش معنوی بتواند بخشی از واریانس بهزیستی معنوی را تبیین کند. همچنین در دانشجویان برخوردار از هوش معنوی بالا، تحول و رشد اخلاقی به سهولت انجام می‌پذیرد و این حاکی از این است که بین هوش معنوی و تحول اخلاقی رابطه مثبت و معناداری حاکم است.

بنابر این، معنویت و بهره‌مندی از هوش معنوی می‌تواند در همه حوزه‌های زندگی دانشجویان مؤثر واقع شود و پیاده‌سازی و آگاهی‌بخشی درباره معنویت در نهادهای آموزشی، سبب افزایش بهزیستی معنوی و تحول اخلاقی در جهت مثبت خواهد شد. از این رو، هوش معنوی و بهزیستی معنوی و به تبع آن تحول اخلاقی، سبب سعادت دنیوی و اخروی انسان می‌شوند. به طور کلی، با توجه به نتایج به دست آمده در پژوهش حاضر، هوش معنوی و بهزیستی معنوی، پیش‌بینی‌کننده خوبی برای تحول اخلاقی در دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی می‌باشند.

محدود بودن این پژوهش به دانشجویان دانشگاه محقق اردبیلی و عدم کنترل متغیرهای جمعیت‌شناختی، دو محدودیت اصلی تحقیق حاضر بود که از بُعد نظری پیشنهاد می‌شود مطالعات و پژوهش‌های آینده در مناطق دیگر و با کنترل متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند اجتماعی، اقتصادی و... اجرا شود. از جنبه کاربردی، برگزاری کارگاه‌ها و همایش‌های

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ♦ ۲۱۵

آموزشی توسط مشاوران و روان‌شناسان به منظور ارتقای هوش معنوی دانشجویان توصیه می‌شود.

پیشنهادها

با توجه به موضوع مقاله پیشنهاد می‌شود رابطه هوش معنوی و تحول اخلاقی در سایر حوزه‌ها و سازمانها بررسی و مورد ارزیابی قرار گیرد تا اهمیت معنویت و تقویت هوش معنوی در زندگی و رشد اخلاقی بیشتر روشن شود. به همین منظور به عنوان نمونه پیشنهادهای ذیل ارائه می‌شود:

- بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول اخلاقی پزشکان؛
- بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول اخلاقی استادان دانشگاه و معلمان؛
- بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با تحول اخلاقی مهندسان در حوزه‌های مختلف کاری.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله لازم است از همکاری تمام دانشجویان شرکت‌کننده در پژوهش، کمال تشکر و قدردانی داشته باشم.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- اعتصامی‌نیا، حسن و همکاران (۱۳۹۴). «رابطه جهت‌گیری مذهبی با سلامت روان و تحول اخلاقی». روان‌شناسی و دین، ش ۱(۲۹): ۱۲۸-۱۱۵.
- افشانی، سیدعلیرضا و آزاده ابویی (۱۴۰۱). «پیش‌بینی سبک زندگی بر اساس هوش معنوی و هوش اخلاقی در دانش‌آموزان». فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ش ۵۱: ۲۵۲-۲۳۲.
- جهان، جواد و اله‌پار آقایی (۱۳۹۷). «بررسی نقش و رابطه هوش با تحول اخلاقی پسران دوره دبیرستان (متوسطه دوم)». رویش روان‌شناسی، ش ۵: ۵۴-۳۱.
- حسین‌دخت، آرزو و همکاران (۱۳۹۲). «رابطه هوش معنوی و بهزیستی معنوی با کیفیت زندگی و رضایت زناشویی». روان‌شناسی و دین، ش ۲: ۷۴-۵۷.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۷۶). «بیانات در دیدار زائران حرم مطهر رضوی». در سایت: <https://farsi.khamenei.ir/newspart-index?tid=1865>
- خانجانی، زینب و زلیخا قلیزاده (۱۳۸۸). «بررسی مقایسه‌ای هیجان‌خواهی، سبک‌های دلبستگی، تحول اخلاقی و خصوصیات جمعیت‌شناختی دختران فراری و عادی». طرح پژوهشی دانشگاه تبریز.
- دهشیری، غلامرضا و همکاران (۱۳۸۷). «بررسی خصوصیات روان‌سنجی مقیاس بهزیستی معنوی در بین دانشجویان». مطالعات روان‌شناختی، ش ۴(۳): ۱۴۴-۱۲۹.
- غباری‌بناب، باقر و همکاران (۱۳۸۶). «هوش معنوی». اندیشه نوین دینی، ش ۱۰: ۱۴۷-۱۲۵.
- غریبی، حسن (۱۳۹۰). «اثربخشی راهبردی تفکر بر تفکر انتقادی، تحول اخلاقی و پرستگری دانش‌آموزان پایه پنجم دبستان». رساله دکتری روان‌شناسی تربیتی. دانشگاه تبریز.
- کاظمی، حمیدرضا (۱۳۹۳). «برنامه درسی و تربیت اخلاقی». قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- محبی و همکاران (۱۳۹۱). «هوش معنوی دانشجویان دانشکده پرستاری و مامایی زنجان و ارتباط آن با برخی متغیرهای جمعیت‌شناختی». مراقبت‌های پیشگیرانه در پرستاری و مامایی، ش ۲: ۵۶-۴۹.
- مهرآرا، اسداله و همکاران (۱۳۹۶). «بررسی تأثیر هوش معنوی بر اخلاق حرفه‌ای کادر پزشکی بیمارستان». پژوهش‌های اعتقادی کلامی، سال هفتم، ش ۱: ۱۳۲-۱۱۵.
- میرسلطانی، باقر (۱۳۸۳). «بررسی و مقایسه تحول اخلاق نوجوانان بزهکار با نوجوانان عادی پسر و دختر». پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تبریز.

بررسی رابطه هوش معنوی و بهزیستی، با تحول... ۲۱۷

- ناستی‌زایی، ناصر و مصیب بامری (۱۳۹۵). «نقش هوش معنوی، هوش اخلاقی و سازمانی در تمایل به ترک خدمت مدیران». پژوهش‌های روان‌شناسی اجتماعی، ش ۶ (۲۲): ۹۵-۶۷.
- نقیعی، بهاره و همکاران (۱۳۹۸). «پیش‌بینی اضطراب با توجه به هوش معنوی و باورهای فراشاخصی در دانشجویان». روان‌شناسی و دین، ش ۴ (۴۸): ۸۵-۹۷.
- Bai, M. & M. Lazenby (2015). "A systematic review of associations between spiritual well-being and quality of life at the scale and factor levels in studies among patients with cancer". *J. Palliat Med.*, 18(3): 286-98.
- Emmons, R.A. (1999). "Spirituality and intelligence: Problems and prospects". *Int. J. Psychol Religion*, 10(1): 57-64.
- Gomez, R. & J.W. Fisher (2003). "Domains of spiritual well-being and development and validation of the spiritual well-being Questionnaire". *Personality and Individual Differences*, 35: 1975-1997.
- King, D. (2008). **Rethinking claims of spiritual intelligence: a definition, model and measure Applications of modeling in the Natural and social sciences program**. Trent University. Canada.
- King, D.B. & T.L. De Cicco. (2009). "A viable model and self-report measure of spiritual intelligence". *The International Journal of Transpersonal Studies*, 28: 68-85.
- Kohlberge (1969). "Stage and sequence. The cognitive-development approach to socialization". In: D.A. coslin (Ed). *Handbook of socialization Theory and research*.
- Moberg, D. & P. Brusek (1978). "Spiritual well-being: A neglected subject in quality of life research". *Social Indicators Research*, 5(1): 303-23.
- Yang, K.P. & X.Y. Mao (2007). "A study of nurses' spiritual intelligence: a cross-sectional questionnaire survey". *International Journal of Nurse Study*, 44(6): 999-1010.
- Zohar, D. & I. Marshall (2000). **SQ: Spiritual intelligence: the ultimate intelligence**. New York, NY, USA: Bloomsbury.
- Afshani, S.A. & A. Aboie (2022). "Predicting lifestyle based on spiritual and ethical intelligence in students". *Journal of Counseling and Psychotherapy Culture*, 51: 232-252.
- Dehshiri, G.R. (2008). "Psychometric properties of the spiritual well-being scale among students". *Journal of Psychological Studies*, 4(3): 129-144.
- E'tesami Nia, H.; H. Hassan & Colleagues. (2015). "The relationship between religious orientation and mental health and ethical development". *Journal of Psychology and Religion*, 1(29): 115-128.
- Gharibi, H. (2011). **The effectiveness of strategic thinking on critical thinking, moral development, and questioning of elementary students**. PhD dissertation in educational psychology, University of Tabriz.
- Ghobari Bonab, Bagher & et al. (2007). "Spiritual Intelligence". *Andisheh-ye Novin-e Dini Quarterly*, 10: 125-147.

- Hosseindokht, A. & Colleagues (2013). "**The relationship between spiritual intelligence and spiritual well-being with life quality and marital satisfaction**". *Journal of Psychology and Religion*, 2: 57-74.
- Jahan, J. & E. Aghayari (2018). "**The role and relationship of intelligence and moral development in high school boys**". *Psychology Development Journal*, 5: 31-54.
- Kazemi, H.R. (2014). **Ethical curriculum and education**. Qom: Imam Khomeini Education and Research Institute.
- Khamenei, S.A. (1997). **Speeches in the Meeting of Holy Shrine of Razavi Pilgrims**. Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/news/part-index?tid=1865>
- Khanjani, Z. & Z. Ghollizadeh (2009). **A comparative study of emotional craving, attachment styles, moral development and sociological characteristics of delinquent and normal girls**. Research project of Tabriz University.
- Mehrara, A. & colleagues (2017). "**The impact of spiritual intelligence on professional ethics in hospital medical staff**". *Journal of Theological and Creed Studies*, 7(1): 115-132.
- Mirsoltani, B. (2004). **A comparative study of moral development in delinquent and normal adolescents in boys and girls**. Master's Thesis. University of Tabriz, Faculty of Educational Sciences and Psychology.
- Mohebi, P.; L. Rastgari, E. Jafari & M. Sepehrinia (2012). "**Spiritual intelligence in nursing students and its relationship with some demographic variables**". *Journal of Nursing and Midwifery*, 2: 49-56 (in Persian).
- Naghibi, B. & et al. (2019). "**Predicting anxiety based on spiritual intelligence and meta-cognitive beliefs in students**". *Journal of Psychology and Religion*, 4(48): 85-97.
- Nasti-Zayi, N. & M. Bamari (2016). "**The role of spiritual, ethical and organizational intelligence in managers' tendency to quit**". *Journal of Social Psychology Research*, 6(22): 67-95.